

Teremtő szellem

Bertalan Tivadar művészetéről

A klasszikusok között sok olyan író ismerünk (Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór), aki kitűnően rajzolt. Hogy a képzőművészként is elsőrangú Nagy Lászlóról ne is beszéljünk. S a festők-grafikusok között is nem egy olyan akadt (Bernáth Aurél, Borsos Miklós), aki bravúrosan kezelte az *írótollat*. Ám esetükben a többnyire a „fő ágtól” – műformától – eltérő megnyilatkozás csak hobbiként szolgált. Két művészeti ágban ugyanolyan értékű alkotást létrehozni csupán keveseknek sikerült. A főképp képzőművészként (festőként, grafikusként, fotósként és modellek építőjeként) ismert Kondor Béla – akármilyen „furcsák” a versei – talán ilyen alkotó volt.

A különleges, értéket értékre halmozó életművet magáénak tudható Bertalan Tivadar az említett vonulatba tartozik. S azzal, hogy képzőművészként (ideértve filmdíszleteit is) ugyanolyan rangú – esztétikailag értékelhető – műveket hozott létre, mint íróként, talán egy kissé ki is lóg a sorból. Mindenesetre a kortárs magyar művészet palettáján, amelynek (akarjuk, nem akarjuk) ezer színe van, unikumnak számít.

Mi ez az unikum? A látás, érzékelés mélysége. A valóságon túliba való, nemegyszer szürreális kalandnak is fölfogható *megmerülés*. Az álom és a szociográfiailag pontos valóság egybemontírozása. A fullánkos, nem akármilyen műveltségélményből táplálkozó – sokszor mitológiai köntösben megjelenő – filozofikus mosoly, amely egyben *szarkasztikus* ítélet is.

Organikus élményekre épülő *emberkertje* – a paradicsomi állapotot mindig túllépve – egyszerre mutatja az ember harcát az őt megfojtani igyekvő hatalmakkal (leginkább a gőgös pénzvilággal, a ránk leselkedő fegyverekkel stb.), és visszavágyódását egy sosemvolt, csupán írók által kicicomázott tere-numra. Úgy különleges *boldogság-sziget*, hogy a Szent Ferenc-i pózt

gyakran Goethe (*Faust*) és Madách Imre (*Az ember tragédiája*) szegélyezi.

Cigány Janus

Persze mindebben ott van – korábban mondtam volt, fullánkos bírálattal – valaminő karikírozó képesség is (*Cigány Janus III.* – 1975). A Bertalan Tivadar-i groteszk ettől groteszk. *Létfintornak* is nevezhetnénk a képi gondolkodás eme formáját. Mert abban, ahogyan a *Galacsin* (olaj – 2001) mint természetelvű *Holdjáró-gép* valaminő rokonságot mutat Brueghel nevezetes festményével, a *Bábel tornyával*, a világ sanyarú állapota is tükröződik.

Ezért ábrázoltatik – lásd a *Poszeidont* – a Tenger-isten amőba hajzattal és Albert Schweitzer-szakállal? Ezért szűrődik be Csontváry Kosztka Tivadar *Magányos cédrusának* tánc-rítusa az életmű egyik sarkpontjának is mondható *Emberfa* (1969) lombkoronájába? Noha ez utóbbit pontosan szemügyre véve láthatjuk, hogy a szirmok artisztikus kacskaringója valaminő virágkelyhet is formál. Szó sincs itt rosszról, szó sincs itt gonoszról. A szimbólumvilág épp attól eleven, hogy a *gomolygásban* – az ecset híven

követi eme összetettséget – valaminő kozmikus jegyben ember és világ egymásra találása sűrűsödik.

Az ember sosem adhatja meg magát a gonosz erőknél, sosem adhatja föl egyéniségét, szabadságát, világjobbító akaratát. Az izomtól feszülő bal lator és jobb lator ugyan leszállhat a keresztről, és kitörhet – kitörhet-e? – a végtelenből (*Szárnyak* – olaj, 1994), de a fölkínált tisztaság nem mindenkinek gyógyszer. Bertalan Tivadarnak a *Biblia* – a bibliai jelképtár –, a mitológia, a történelem, az emberi viselkedés – jó példatár a groteszkre – éppúgy a kezére játszik, mint a népmese megannyi (látomással fölcsholt) alakja, történése. Furfangja, főképp szépirodalmi művein látni, belülről jön, s ha szabad így jellemezni: *világmegváltó kacaj*.

Grafikus, festőművészeti munkálkodása – nem mindenkinél van így – jó alap a film világába való belépésre. Hiszen a díszlettervezés nem csupán művészet, szakma is. A teret bútorokkal, tárgyakkal fölöltöztető komplex látványvilág megteremtéséhez nem mindennapi tér- és anyagismerete segítette. Meg – a tervezőasztalnál végzett kitartó munkának köszönhetően – *látomásainak* különleges volta ugyancsak. Hiszen a történet, az ábrázolandó filmmese mögött érzékeltetni kell bizonyos korrajzot is. Korrajzot, amely – ha invenció a környezet kitalálása – az ember jellemtulajdonságának és arcának kivetítője is.

A megannyi technikával készült (olajtempera, kréta, ceruza, szén, quash) díszlet- és látványtervekben ott van egész személyisége. Akár 1955-ös diplomamunkájáról van szó (*Budai Nagy Antal*) – a Kós Károly-i transzszilván légzésben ott a tárgyak tömör méltósága is –, akár a meseköltészet egyik különleges darabjáról (*Az operaház fantomja* – 1989). Bertalan Tivadar több mint négy évtizedig világhírű filmrendező alkotótársa volt – sűrűn keresett, s megannyi megbízást kiválóan teljesítő művész (*Sztrogoff Mihály* 1974-75; *Manon Lescaut* – 1978; *Anna Karenina* – 1984; *Koldusopera* – 1988; *A „pagoda”* – 1990 stb.). Ha látványterveinek francia, német, angol, olasz, amerikai megvalósulását nézzük, láthatni a filmvilágban kiteljesedő személyiség gazdag lényegjegyeit is: a korrallal (mindig más korrallal!) való együttlélegzés termé-

szetességét, s az invenciózus térrendezés ezer fajtáját.

A látás és láttatás képessége, íródjék bármilyen formában a mű, a szépírónak is legfőbb tulajdonsága lesz. Írótolla éppoly biztos, mint ceruzája vagy ecsetje. Álmodozásának, amely nála mindig valóságkiegészítő elem, nincs határa: ég és föld, megtörtént és kigondolt ebben az életműben összetartozik. Invenciózus könyveiben – az önéletrajzi jellegű traktákban, a művészetfilozófiai mesékben, a költői szimbólumokban gazdag történetekben, az aforisztikus bölcselmekben – *árad* a világ, amelyet némelykor vidor mesélkedv és némiképp az Örkény István-i filozofikus groteszket megvillantó fanyarság jellemez.

Művészetfilozófiai regénye, az *Emberisten* (1998) unikum. Azzá teszi az író látásmódja, a fölidézett – bensőnké tett? – emlékezőssor. Mit talált ki az író festőművész? Nem mást, mint hogy a megfestett saját kép *emberré* vált. Önálósította magát, s újabb és újabb kalandba kezdett. Ha az ember (így a művész is) Isten legfőbb *kompozíciója*, hogyne volna az a sokszor a létrehozójával-teremtőjével vitatkozó *Kompozíció* – az író vizastílusából ítélve az alkotó *másik énje* – az ember legbensőbb köreiből (lelkéből?) kiszakadt zseniális gyermek. „Várjon csak, Mester! Úgy vélem, a mű akkor jó, ha élet van benne” – szegezi szülőjével szembe igazságát a „szeretve kiteszített”.

Ez az *élet* dübörög – gyakran humorba pácolva, máskor groteszk módon vagy épp etikai célzattal – az író *szófestményeiben* is. A szimbólumokban gazdag, igazságosztó, a magatartás fegyelmét ösztönző, a megértés és a megbocsátó gesztus, valamint az önismeret hiányát a hősökön számon kérő beszédre legfőbb példa a 2011-es *Töpörin az angyal (és a lelkiismeret)* című regény. Az angyal által visszahozott „kóválygó lelkiismeret” nem csupán a szellemileg kiürült, emberségükben megtottyant egyedeket – a zsurnalisztát, az esperest, az író, a festőművészt, az orvost, a pedagógust, a kollégistát, a politikust, a kamionsofórt, a rabot készítette arra, hogy (ha némelykor szégyenkezve is) nézzenek szembe romlásuk viharával, hanem a csallitoba érzékletesen becsábított olvasót is.

Töpörin attól lélegzik, hogy kitalálója gesztusrendszerét, igazságkereső hajlamát viseli. *Élő fa*

a sivatag, az elsivárosodás homokján. Bertalan Tivadar, az író, a festőművész, a látványtervező azért álmolta – formálta saját képére – ezt a tündéri teremtményt, mert gondolataival nagyon egyedül volt. „Talán egy kóbor reneszánsz művész elfuserált reinkarnációja vagyok?” – kérdezi magától. Láttelepe attól lenyűgöző, hogy érzé-

keltetni tudja – innen az összetett látásmód igazsága – a művész nemcsak király, hanem egyben önmaga bohóca is.

Így is, úgy is *teremtő szellem*, s az igazság letéteményese. Jónak lenni jó – véli az író. Bertalan Tivadar sokszínű életműve ebből a fölismerésből táplálkozik.

Bertalan Tivadar munkái:

A fűrész nyoma

Örömszene

A jéghegy csúcса

Ádám ébresztése